

Krúdy Gyula

Rezeda-Faust

„Pesti-regény! Mit lehet írni Pestről?” – ilyen (tettetett?) kétke-déssel ült neki *A vörös postakocsi* megírásának. Vagy csak odakép-zelte ezt a kérdést annak a hölgynek az ajkára, aki enyhe érdeklő-déssel lapoz bele az új Krúdy-kötetbe?

Még furcsább, ahogy folytatja a Kiss Józsefnek címzett ajánlást, Budapesten, 1913. Vízkereszt napján: „Ordináré passzió, mint az állatkínzás. De megpróbáljuk. A magányban, amelyet a regény-írásához választottam, talán érdekesebbnek látom az embereket, mint akkor, midőn köztük éltem. Most mindenesetre jegyet vál-tok a postakocsira, és Budapestre utazom. A városban, mert minden embert ismerek, találok kvártélyt, hol nem lopják el a mesélő-kedvemet.”

Hogy Budapesten jegyet vált a már régen nem létező postako-csira, s elkocsizik rajta a régi Budapestre, ahol még jártak a postakocsik – ez világos beszéd. Bár egy képzelt városban csak nézelődni könnyű, regényírásra alkalmas kvártélyt bérelni már bajosabb.

Még talányosabb *A vörös postakocsi* ajánlásának az a passzusa, hogy *ordináré passzió, állatkínzásfőle* a városról regényt írni. A me-rengő nosztalgiák mestere szokatlanul keményen – újabb esztéti-kai műszóval élve: dühösen – írja: „Lehetséges, hogy gyermekes haragom, amellyel most a játékszerű elővett bábukat sorban bontogatom, a regény megírásakor enyhül...”

Kiket akar kibevezni és miért? Ez nem derül ki azután sem, mert a regényből kimaradt az élveboncolás. Ady azon frissiben fesze-getni kezdte ezt az ellentmondást: „...Krúdy, édes szerencsénkre, nem azt írta, amit regénye bejelentőjébe felsorolva ígért, hanem eldalolta tegnapi ifjúságának boszorkányos muzsikájú dalát.” Azt a néhány paszkvillusgyanús lapját is sokallja, hibáztatja Ady a regénynek. S Krúdy első vérbeli pesti regényében éppen az lelke-

síti, ami nem pesti: „Ez a tegnapi ifjúság Budapesten virágzott el, mert nem is lehetett predestináltabb helyén, mint Budapesten, s szinte csak ennyi a Krúdy könyvében Budapest szerepe. Mert például az író vidéki emlékekkel terhessége, amely olyan szép és csodás e könyvben, mint a Krisztus-anyaság, Budapestet majdnem lefokozza, sőt érdektelenné teszi itt-ott.”

S ezzel már benne is vagyunk *A vörös postakocsi*, sőt a Krúdy és Budapest problémájának legközepében. Ebben a regényben valóban más sikerült, mint amit beharangozott. Azt bizonyította be, hogy a modernségét fitogtató fővárosban változatlanul tovább él az egykori kisváros, sőt új erősítést kap a felköltöző vidékiektől. Ha összehasonlítjuk *A vörös postakocsi*-val az egy-egy évtized különbséggel megírt két *Rezeda Kázmér-kötetet*, kitűnik, hogy ez az Ady emlegette Krisztus-anyaság még inkább rögződött, kiteljesedett. Rezeda Kázmér 1921-ben és 1933-ban is ugyanaz a bánatos ifjú gavallér, mint amilyen 1913-ban volt. De éppen azáltal lett egyre inkább múltbeli figura, hogy cseppet sem tudott öregedni. Egy örökifjú Faust mindig találhat ugyan magának Gretcheneket a következő nemzedékekből, de tanítványainak tanítványai között már menthetetlenül anakronisztikus hős lesz vagy bohóc.

A Nagy kópé Rezeda Kázmérja végigéli a paradox időjátékot: „Mindig úgy érezte magát, hogy megcsalták, amint az évek folyamán mind messzebb tűnt az utcákról a régi Pest. A sok kiábrándulás, az életúntság, a magányban érkező bús gondolatok berozsdásították lelkét, mintha végképp eltűnt volna az élet folyamának lerakódó fővenye alatt az ifjú Pest és Rezeda úr. De jöttek májusi áradások, amikor a negyvenesztendős Rezeda úr felébredt, kiemelkedett lelke a porrétegből, és megifjodva látta magát tükrében, mint egy lomtárból elővett képet, amelyet ügyes kéz lemosott.”

Krúdy, akiről hajlandók volnánk hinni, hogy írásművészete rutin-automatizmus, amit álom és delírium határán imbolyogva gyakorolt, Krúdy minduntalan meglep bennünket kihívóan tartalmas gondolataival. Kérdezzünk csak rá erre a most idézett részre: mi tűnt hát el az élet fővenyhordaléka alatt: a régi Pest vagy az ifjú Pest? Vagy az egyik mondat igaz, vagy a másik, vélhetnénk földhöz ragadt logikával. De a poraiból megéledt vén (negyven-

éves!) Rezeda éppen azt éli át, hogy az ő hajdani fiatal Pestje tűnt el. Nem abban az értelemben, hogy megsemmisült, csak behúzó-
dott titkos rejtekekbe. Figyelmes szem, fül, orr még felfedezheti.

„Csak az utcák változtak – folytatja a *Nagy Kópé*-ban – a boltok szaporodtak, a házak nagyra nőttek, új palotákat építettek, és régi utcákat eltűntettek... de odabent a házak belsejében, a befüggönyözött ablakok mögött tovább él a régi Belváros, ápolják az ódon erkölcsöket, szokásokat. A boltok mélyében láthatatlanul üldögélnék az egykori kereskedők, és az órásként ugyanúgy igazítják az órákat, mint a hatvan év előtti Pesten. A légsúlymérő se mutat mást, valamint a kalendárium hónapjai is a régi rendben következnek. Májusban bizonyára kirándul képzeletben minden régi polgárcsalád a Gellérthegy orgonabokrai alá, a nagy elemóziás kosarakkal, és a gyepen visszamaradó újságlapokat Emich Gusztáv betűivel nyomtatták.”

Krúdynam – úgy látszik – volt érzéke a filmtechnikához. Az elemóziát beburkoló újságpapír csak a tegnapi újság lehet, tehát csalhatatlan kormeghatározó. Muzeális lappéldányt nem használnak ilyen célra. És ha Emichnél nyomták az újságot, nem az új Athenaeum (ugyanaz a vállalat!) körforgógépein, akkor ez a kirándulás *ma*, vagyis 1921-ben csak képzelt kirándulás lehet. De rögtön ezután már megint a jelen van jelen. Hogy aztán a harangszóval végképp összekavarja a mát és a múltat. „Az asszonyok fürdeni a Rudasba járnak, és a víg kisasszonyok a Császár fürdő árnyékos platánjai alatt találkoznak a fiatalemberekkel. Sokan csodálkoznak, hogy nem hallják déli tizenkettőkor Budáról az ágyúlövést, de a harangok ugyanazon hangon kondulnak meg a temetésekre, délben és este; a budai harangoknak új lendületet ad a hegyvidék, és valóban olyan messzi útat futnak be, mire átérnek Pestre, mintha a múlt századból hangoznának.” (Olvasta Krúdy Einsteint?)

Szerelmi bédekker

Szindbád míg élt – pedig sok évszázadot megért – nem felejtette el két öreg tanítójának, Portobágyi úrnak és Ketyényi Nagy Sámuelnek, az öreg írónak és a kikopott színésznek oktatásait a korhelység és a szerelmi csélcsapság tudományában. S ő maga is

szent kötelességének tartotta, hogy továbbadja szakértelmét a fiataloknak. Legyetek rosszak, de ne akárhogy. Adjátok meg a módját. Tanuljatok tőlem stílust, választékos modort. Öltöztessétek fel szerelmeteket áradó fényes mondatokba. Szentelje meg pillantásotok az utcákat, házakat, ahol kedvesetekkel jártok. S átkozza meg, ahol hűtlen kedvesetek után leselkedtek.

Tucatszámra emlegethetném az útvonalakat a budapesti légyottok és séták topográfiájából.

Az egyik Rezeda Kázmér-könyvben a pesti utcák szagát szedi listába Fruzsínája számára a szerelmes gavallér. S bár az illatlelkeket nyilván más hölgyekkel sétálva gyűjtötte, a hatás nem marad el.

„Általában Budapest minden kerületének, talán minden utcájának más és más szaga van... Véleményem szerint a Budapesten megforduló előkelő idegenek leginkább az Andrássy út szagára emlékeznek. Arra a kátrányos, parkettos szagra, amely különösen az Operaház környékén jellemzi ezt a várost. Én legalább, ha valamikor elkerülnék Pestről, mindig ezt a szagát érezném a városnak... Persze az Andrássy út mellékutcai, amelyek tagadhatatlanul a fővárost jelentik, egészen más szagúak. A szépnevű Vasvári Pál utca, a titokzatos Szerecsen utca, másik oldalon a boldogtalan nők Ó utcája nem arravaló szagúak, hogy emlébbe eltegye őket, aki Pestről valamely okból messzire bujdosott. Például boldogtalan, nem viszonzott szerelem miatt... A Köröndön túl, ahol a földalatti villamos ürül, de annál többen ülnek az omnibusz imperiálján(!)... ott megint más világ van. Kertek, pasztellképek, a nagy Pesttől merőben idegen városrész illatait hozza el magával az ide vetődött idegen. Sohasem öntenek ki semmit a házak elé, csak kristálykorsóból csordítják halkan a vizet az idetévedt vadnövényekre is... Mindenki jókat álmodik ebben az utcában. A szegényszagú koldusálmok nem találnak ide. Csak a jó szag...”

Egy-egy futamban egy egész élet szerelmi krónikája benne foglaltatik. Sőt több életé; hiszen a Szindbád módján évszázadokat megelő férfiakhöz újra meg újra visszafiatalodó főnixnők illenek.

„Ő ment végig pillangós cipőiben azoknak az öreg embereknek a mellényén, akik manapság félig megvakulva és szótlánul tartják kezüket poharaikon a Szarvas és a Kereszt téri kis kocsmák sötét,

161 *A tabáni katolikus templom*

pókhálós sarkaiban. Ő hagyta ott ibolyaillatát a Fő utcai templom előtt a padokon, hogy még napjainkban is megszerelmesedik a fiatalember. A Bástya sétányon ő andalgott alkonyatokon, míg lenn egy kis udvari korcsmában a *Säckingeni Trombitás* dalát fújja valaki. Az ő lábát érezték a régi cukrászda szűk asztalkáinál a gavallérok. Ő jutott eszükbe a magányos férfiaknak, midőn a Mátyás-templomban toronyzene volt. Ő pergette a varrógépet zöld cserepes növénnel berakott ablak megett, a félig földbe süllyedt tabáni házikóban... Ő ment fel szelíden a holddal a Gellérthegyre, az ő szava hangzott a tabáni torony harangzengésében, ő könyökölt ki a magas ablakon, midőn az őszi bortól boldoggá és boldogtalanná lett fiatal emberek éjszaka énekeltek a mély utcában, ő csalogatta maga után a bolyongókat a Jezsuita lépcsőn... őt dicsérték a régi terek, kanyargós utcák, mohos házak a pestiek előtt... ő jutott eszükbe a köszvényes öreguraknak a Császár fürdő platánjai alatt, amikor a bosnyák katonazenekar déli zenét játszik, ő volt az a nő, akit sohasem lehet elfelejteni és mindig ifjan, üdén, bájosollyal áll a férfiak szíve oltárán.” Antónia ez a hölgy, Rezeda szerelme a *Nagy kópé*-ban. Antónia, aki ennyi szerelmi strapácia után ártatlan és érintetlen szűzként fényeskedik Rezeda Kázmér előtt. Antónia rejtélye bizgatja fel Rezedát, hogy végignyomozza: hogyan nyerik vissza szüzességüket a pesti lányok és asszonyok.

Válogató

Sok részében otthon volt Budapestnek. De nem mindegyikben. A Várat, Tabánt, Vízivárost ezerszer is bejárta s bejáratta hőseivel. A Krisztinán túlra, a hegyvidékre csak a Szabadságharc némely emlékei kedvéért pillantott ki: az Óra-villa meg a Honvéd temető irányába. A Víziváros, Újlak és no persze Óbuda szintén törzske-
rületei, a szemközti Margitszigettel együtt. Rózsadomb, Pasarét – ismeretlen világ. Zugliget, Hűvösvölgy – itt inkább csak egy-két régi villa meg a tébolyda bizgatta figyelmét. Ki nem hagyta volna a Gellérthegyet, ha látképet kerekített Budáról, de a Lágymányos lapályaira, nem bocsátkozott le. Hacsak a Sósfürdőben gyógyuló hölgyek kedvéért nem. Túl rajtuk Budafok pincéit és barlangjait is csak alkalmi kipillantásokkal tisztelte meg.

A pesti oldalon a Belváros, a Lipót-, Teréz-, Erzsébet-, József- és Ferencváros egyformán otthonos fertály a könyveiben. A Lipótvárosnak a körúton kívül eső utcái homályba vesznek, annak ellenére, hogy a Vígszínházat már itt találta, mikor Pestre jött. Angyalföld, Újpest nem létezik. Még az angyalföldi tébolydára sem emlékszem írásaiban. A hatodik kerület végig ismerős, egészen a Városligetet határoló vasúti töltésig. De aztán megint olyan kerületek következnek, amelyeknek járdáit róva alig lép túl a Nagykörúton. Még a Keleti pályaudvar sem hangolja fel képzeletét, inkább csak a Kerepesi temető. Az üllői – de előbb Kispestre, Lőrincre, Vecsésre vivő – úton érdeklődésének határa az „Arabs Szürkéhez” címzett kocsmá. Erzsébetfalva, Csepel megint csak ismeretlen föld.

Bizonyos, hogy van abban törvényszerűség, ahogy válogat. A hajdani évek valamely kritikusa (mondjuk: 1950 körül) így fogalmazta volna meg: Krúdynak nem volt kapcsolata a munkásosztállyal. Tapintatosabb változatban: kellett valami fogódzó a múltból, történelmi, irodalomtörténeti emlék, ami a figyelmét odatapassza. A kocsmá egymagában nem elég. Hiszen akadt volna csehó bőven azokon a vidékeken is, amelyekről soha nem írt. Azt sem mondhatjuk, hogy morbid érdeklődése a kórházak, temetők felé vonzza, mert azok is válogatva kerülnek nála elő, akárcsak a fürdők vagy a bordélyházak. Bár a Magyar utcai házat minden más intézet felett kitüntette, arisztokratizmus vádjával ne merjük illetni.

Ott érezte jól magát – talán így foglalhatjuk össze az árulkodó adatokat –, ahol elég sok ráérős embert talált. Nem naplopót, hiszen sok dolgos embernek olyan a mestersége, hogy elvárakozhat, töprenghet vagy elbeszélgethet időnként, mint például a konfliskocsis. Ám akivel nem lehetett szóba ereszkedni – mert fontoskodva megjátszotta az elfoglalt embert, vagy csakugyan nem ért rá –, az nem született meg Krúdy számára. Nem lett belőle novellafigura. Ahol bőven akadtak ráérős emberek, ott érezte jól magát. A foglalkozások listáját elég nagy biztonsággal szét lehetne bontani: ilyen mesterségű szereplő előfordul Krúdy írásaiban, amolyan nem.

A Régi Arabs Szürkéhez címzett kocsmáról – kétféleképpen

Megvan ma is az a ház az Üllői úton. Most is kocsmá van benne, de hangulatos régi nevét elvesztette. Önkiszolgáló italszaküzletnek hívták újabban. Már Móricz is szegényesebb nevén emlegeti, *Szürke ló*-nak. Éppen Krúdy halála évében járt itt Móricz, s írta meg riportját, *Élő és holt kocsmák* címmel. Bár nem említi, meglehet mégis, hogy éppen Krúdy juttatta eszébe a *Szürke ló* kocsmáját, s azt, hogy valamikor ő is itt lakott az Üllői úton, a „legsötétebb Ferencvárosban”.

Ingerlő összehasonlítás: hogy ír ugyanarról a kocsmáról két nagyon különböző temperamentumú író, a boros Krúdy és Móricz, akit Ady így titulált: „kedves magyar részeg, kedves bornemissza.”

Krúdy két ízben adott főszerepet ennek a kocsmának. A *Hét bagoly*-nak egyik fejezetében Józsiás úr az új szeretőjével, Áldáskával randevúzik itt; Szeleczkinek, a „halálmadár”-nak kalauzolásával szállnak le a hullaház pincéjébe, és ott találják meg a jeges tepsiben a régi szeretőt. A novellának már a címe is ezt a színhelyet jelzi: *Utolsó szivar az Arabs szürkénél*. A szivar pedig azért utolsó, mert a novella hőse, az ezredes párbajra készülöben tér be ide. Aztán az ő útja is a szomszédos Szvetenay utcában végződik, a hullakamrában.

Hogy a *Hét bagoly*-nak ez a különös epizódja mennyire önéletrajzi vallomás vagy mennyire nem az, nem tudom. Kis túlzást, kiszínezést leszámítva igaz is lehet. Valószínű, hogy egy-két aszszony legalábbis elkezdett öngyilkos lenni őmiatta. Hogy be is fejezte valamelyikük, arról nincs hír. Az ezredest viszont régi ismerősünként üdvözölhetjük. Annak a katonatisztnak az irodalmi reinkarnációja ő, akivel Krúdy fiatal korában véres párbajt vívott, de nem halálosat, s nem pisztollyal, csak karddal. Ezzel a hőstettével írásban is többször eldicsekedett. Csakugyan híres eset volt, öelötte senki sem vagdalta meg a krakéler párbajhóst. Krúdy, a lefitymált újságíró unottan és mélán kaszabolta meg néhány vágással profi ellenfelét.

Ennek a jelenetnek a bájáról le kellett itt mondania, hiszen pisztolyra írta át a kardot. Hogy a novellában meg is öli vére

szomjazó ellenfelét, ez nem éppen lovagias eljárás. Viszont ingyenc ebédet, szilvóriumokat, szakértelemmel végigszívott szivart engedélyez neki, s a fogások közt élvezetes fantáziálást arról, hogy fogja ő lepuffantani a skriblert, mihelyt mindezekkel végez.

A kocsmá ismertetése és nevének magyarázata a regényben olvasható. A helyiség keskeny kapuján „csak bizonyos testgyakorlati mozdulatokkal” lehetett besurranni.

„A vendégek nagy része pedig a kövér emberek közé tartozott, lócsiszárok és nyugalomba vonult fiáker-mesterek beszélgettek itt poharaik mellett mindig ugyanazon témáról, a lóról, amelyet a nap minden órájában eladni vagy venni akarnak. A kiürített talpas poharak, a gégebe öntött szőke borok, a ferencvárosias ingerkedések, a folytonos kártyázás, a harsogó kacaj mind csak arra szolgált, hogy egy messzi istállóban nyerítő kocsiló gazdát cseréljen. A kocsmáros maga is bérkocsis-gazda volt, mielőtt fülei megfagytak volna, nagy szakértelemmel hallgatta a mindennapos alkudozásokat, és néha percekig tartotta kezében az üres poharat, ha a zöldre mázolt asztalnál a vitatkozás a lóról, az alkudozás a ló felett izgalmas fordulatot vett. Ebben a kocsmában nem érdekelt a vendégeket sem az országos politika, sem a családi pletyka, sem a nők, akik pedig az egész világ felett uralkodnak; csak a ló volt az, amitől kipirultak az arcok. Néha az istállólegénnyel elővezetették a kérdéses lovat, és a kocsmá hátsó udvarán mindig készen álló hajtókocsiba fogták a paripát, a kocsis háta mögött foglalt helyet vevő és eladó, a vendégek mind kigyűltek az utcára, amíg a lovat kipróbálták a Gschwindt-gyár és a Ludoviceum között. Mindenkinek megvolt a maga véleménye a látott lóról, nagy lármával tolongtak vissza a vendégek elhagyott poharaik mellé, és a vevő és eladó külön telepedtek le a csoportban, amikor is kezdetét vette az a kézfogási gyakorlat, amely néha órákig hangzott nagy tenyércsattogással, amíg az üzlet létrejött. Az áldomást nyomban elfogyasztották, amely ünnepélyben részt vettek a jóbarátok is. Most már mindenki elmondta véleményét a lóról és annak áráról. Hangos csoportok mentek hazafelé még az utcákon is, holott a lovat régen elvezették új istállójába.”

Móricz más világot talált itt. És érdekelni is más érdekelté. Az, hogy miképpen gázolta el ezt a hajdan forgalmas kocsmát a gazdasági válság, s hogy mit tud kezdeni vele a bús kocsmáros.

„Este hét óra után bementem a Ferencváros egy kiskocsmájába, a híres, régi »Szürke ló«-ba... a legnagyobb teremben senki sem volt, csak két bánatos zenész. A kisebb, úri teremben egy férfi és egy nő kadarka mellett fontos dolgokat suttogtak egymásnak. Csak a söntésben ült néhány munkás, négy-öt, akik spriccereztek.

Ott ültem nyolc óráig. Senki sem vacsorázott. S egyetlen vendég sem jött időközben.

A tulajdonos kedves volt hozzám, s félóráig beszélgettünk a kocsmá múltjáról és jelenéről.

– Az az egy szerencse, hogy még van kétszázötven hektoliter borom – mondta. – Míg az tart, addig élek, akkor becsukom a boltot, és elmegyek a többi után, sétálni... Öt év előtt tizennyolcezer pengővel jöttem bele, ma semmim sincs, csak a pincében a borom. Ma egy ebédet sem adtam el. És tetszik látni, egyetlen vacsorázó se jön. A napi rezsim ötven pengő.”

(Krúdy ízlése szerint – amit nemeslelkűen átruház az őt megölni készülő ezredesre – a pörköltös lábos alján összefőtt maradék a legfinomabb csemege. Móricz viszont azt szerette volna, ha sokféle zöldfőzelékből válogathat a vendéglőkben.)